

הקמת נמל בתל-אביב

הקמת הנמל בעיר תל-אביב היוותה נקודת ציון משמעותית וחגיגית במסע הארוך של תנועת השחרור הציונית בדרך לעצמאות.

נמל יפו נחסם מפני תנועה ונאסר על היהודים לפרוק בו סחורות. הקמת נמל סמוך לשפך הירקון אפשרה פריקת מלט, קליטת עולים ומשלוח תפוזים לארבע כנפות תבל. הפעולה של הקמת הנמל הפגינה רצינות ונטעה ממשות בחלום הריבונות היהודית. ואכן החלום תורגם למציאות. נמל תל אביב, הנמל העברי הראשון בעיר העברית הראשונה, ממוקם בצפון מערב העיר תל אביב.

דברי ראש העיר, מאיר דיזנגוף, בחנוכת נמל תל-אביב הכילו הבטחות גדולות ונצורות: "לא נוזז מחוף תל-אביב. אנו מתחילים לאט, עושים מזח. תבואנה ספינות. פה יהיה נמל גדול, שממנו תצאנה ספינות לעולם... כאן, בנמל, תהיה תנועה וחיים. יבואו עולים תבואנה סחורות, תישלח תוצרת הארץ... הכול יתקיים אם יהיו רצון ואמונה!"

בניית הנמל החלה בשנת 1936 והוא נפתח רשמית ב-23 בפברואר 1938. בעקבות פתיחתו של נמל אשדוד, הוחלט לסגור את הנמל. האוניה האחרונה הגיעה לנמל תל אביב ביום 25 באוקטובר 1965 ועבודות הפריקה והטעינה הופסקו ב-3 בנובמבר 1965. אזור המעגן הישן משמש כיום כמרכז בילויים.

כשהגיעה האוניה הראשונה לנמל תל-אביב פועלי הנמל יצאו במחול בתוך הים. שק המלט הראשון שנפרק הונח למזכרת במוזיאון תל אביב.

פתיחת הנמל עוררה ביישוב התרגשות רבה, ומספר שירים נכתבו לכבודה. ביחידה שלפנינו שירים העוסקים בהקמת הנמל והשמחה העצומה שעוררה הקמתו בקרב החלוצים המתיישבים בישראל.

מקורות

1. נוסטלגיה- אתר לשימור המורשת הישראלית <http://www.shimur.org>

2. אתר הארכיון ההיסטורי של עיריית תל-אביב:

<http://www.isragen.org.il/siteFiles/13/222/6075.asp>

3. אתר זמרשת – פרויקט להצלת הזמר העברי המוקדם:

<http://www.zemereshet.co.il>

שיר הנמל / לאה גולדברג

שירה של לאה גולדברג נכתב בשנת 1936 לרגל בניית נמל תל אביב. הוא מתאר את תהליך בניית הנמל ואת הפעלתנות הרבה ששררה באתר הבנייה. התכונה הרבה הובלטה בעזרת ריבוי הפעלים: מפליגות, פורקות ובונות, כובשים, בונים, שחלקם חוזרים שוב ושוב בשורות השיר ותחושת הפעילות מועצמת בעזרת הביטוי "אלף ידיים" העוסקות בבנייה. כנראה המספר אלף הוא הגזמה, אולם ממחיש את הריגוש הרב בעקבות הבנייה.

בניית הנמל הוותה תגובת נגד לאיסור שחל על היהודים להשתמש בנמל יפו באותה עת ובאה לתת מענה לצורך לשער לעולם דרך הים. הביטוי "אנו כובשים את החוף והגל" יכול להתפרש לשתי פנים. האחת כפשוטה – בניית הנמל עם האבן והבטון היא מעין כיבוש החוף והכנעתו למפעל הבנייה. השנייה ככיבוש הזכות לבנות נמל ליהודים בחוף תל-אביב.

לבניית הנמל הייתה משמעות בעיני החלוצים-המתישבים בארץ ישראל וכל בית מסתיים באזכור המילה "נמל" פעמיים. מעין חיזוק למי שעדיין אינו מאמין שהרעיון הפך למציאות. הנמל נבנה וקיים. העשייה היא של החברה כולה, "אנו" ולא של היחיד. בבית הראשון המילה "אנו" מופיעה ארבע פעמים, בפתח המשפטים ומדגישה את השיתופיות, את היחדיו במעשה הציוני. האווירה במקום נעימה: "תכלת מלמטה ותכלת מעל". צבע התכלת משרה רוך והוא ניגוד לאלף הידיים עובדות במאמץ וכובשות את החוף.

נקודות למחשבה ולדיון

- ❖ על פי השיר, מהי האווירה השוררת בזמן בניית הנמל?
- ❖ על פי השיר, האם בניית הנמל נעשתה מתוך רצון? האם התושבים רצו בו?
 - הביאו הוכחות מתוך השיר.
- ❖ מדוע בשיר קצר זה נכתבו 11 פעלים? מהי תרומת לשיר ולמשמעותו?
- ❖ ספרי ההיסטוריה מספרים שפתיחת נמל תל-אביב עוררה התרגשות רבה בציבור הרחב. כיצד באה לידי ביטוי ההתרגשות הזאת בשיר של ל' גולדברג?
- ❖ שירה זה של ל' גולדברג הפך להמנון של נמל תל-אביב. הסבירו מדוע.

המנון לנמל תל אביב / מנחם ברגר צוריאל / לחן: גבריאל גראד

במסגרת תחרות שירי הנמל שהוכרזה בשנת 1937 לבחירת המנון לנמל תל-אביב, שיר זה התפרסם בלחנו של גבריאל גראד וזכה בפרסים. בארץ הוא נפוץ במנגינות שונות. (מתוך "בכל זאת יש בה משהו" בעריכת אליהו הכהן).

השיר משלב בין רכיבים שונים המציינים את מהותו של הנמל. תמציתיות השיר הופכת את המילים לרומזות בלבד ולפיכך טעונות מידע, מסר ועוצמות רגשיות. למשל "בראש מורם" זו ודאי הגאווה היהודית-ציונית בהצלחת מבצע הקמתו של הנמל העבי בעיר תל-אביב והשימוש שנעשה בנמל זה לעבודה. הקמתו של הנמל היא "פלא" בעיני הדובר בשיר והוא בקיומו גאולה. כנראה משום הפוטנציאל הטמון בעצם קיומו.

שיר לנמל / מרדכי זעירא

השיר משלב בין תיאורי הים לבין תהליך הבנייה באווירת התלהבות ופאתוס. למשל:
תיאור הים, בתמציתיות, המכיל רכיבים המאפיינים את נופו של הים:
"שחף צורת – סער! / רוח חובטת גל".

תיאור הבונים הקורא להם להתגייסות בטון ממריץ: תן דם ומוח, / תן כל הפוח, / תן לבנין הנמל! / הבה
ותן – שכם, / ים הוא גם-כן – לחם!" הפנייה אל הבונים היא מעין דרישה לגייס את עצמם למענה. הדרישה
מלווה בסימני קריאה רבים לאורך כל השיר. המטרה של הבנייה היא ש"כל רב-חובל ידע-נא! / וכל ספן
נכרי: / פי בעירנו – / פרי-עמלנו / גם הנמל הוא עברי!" זו הגאווה והשמחה הגדולה, הנה מוקם נמל עברי.
הנמל מייצג את ההתבססות בארץ ישראל, את העצמאות של המתישבים, את האפשרויות למקורות
הפרנסה ("ים הוא גם-כן – לחם!") ואת הרוח העברית האיתנה.

נקודות למחשבה ולדיון

- ❖ מהי האווירה המתוארת בשיר, כיצד היא באה לידי ביטוי?
 - העתיקו טורים או מילים מתוך השיר המדגימות את האווירה הזאת.
- ❖ לפי הדובר, מהי המטרה בבניין הנמל?
- ❖ ערכו השוואה לשירים נוספים שנכתבו לרגל בניית הנמל וכתבו מה היה מיוחד כל כך בבנייתו.

הולדת הנמל / נתן אלתרמן / לחן: נחום היימן

השיר מתאר את הקמתו של נמל תל-אביב בפרטי פרטים. התהליך מדומה לתהליך לידה: "צווח נמל בחיתולים", המזח הוא תינוק בעריסה, שאנשים עומדים סביבה ומתבוננים בתוכה ועוקבים אחר צמיחתו של התינוק והתפתחותו.

הקורא יכול לעקוב אחרי ההקמה שלב אחרי שלב. תחילת הקמתו של הנמל נעטפה ברוח רומנטית על ידי הדובר: "נזכור נא שוב את ליל הקיץ, אשר גחן על שפת הים."

הדובר מסביר שהוקמה גדר כדי ליצור מחיצה בין העובדים בנמל ומקימיו לבין אלה הצופים בעובדים אלה. מכאן ואילך התיאור מרחיב ומסביר מה מתרחש מעבר למחיצה:

"בחריקת קרונית זוחלת,
בצוהב פנסים שתולים
ברעש ערבליים של מלט,
צווח נמל בחיתולים."

התיאור המפורט עשיר ומוחשי, מכיל קולות וצבעים, פעילויות המבטאות עשייה. התיאור מאפשר לקורא להיות הן כצופה או לדמיין את עצמו כאילו הוא לוקח חלק בתהליך הבנייה עצמו.

בבית השני והשלישי מתוארת העשייה בעזרת הפועל 'צוח' החוזר מספר פעמים. הצוויחה אופיינית לתינוק קטן שאינו יודע לדבר אלא ליייל או לצווח. וזו צוויחה רועמת "בהתמדה וכוח", צוויחה "בקול עיקש ורם", צוויחה של "גדולי הדור בינקותם". אמנם הצוויחה היא של מי שרק נולד אבל כבר צפוי לו מעמד של גדול הדור. זו המשמעות העצומה אותה ייחסו תושבי תל-אביב והיהודים בכלל לתפקידו של נמל תל-אביב.

המקשיבים לצווחת התינוק שנולד הם תושביה של תל-אביב. אוכלוסייה מגוונת המתוארת ברמיזות בלבד.

בבית רביעי הם מתוארים בעזרת המיקום שלהם:

העיר ... "

מחלונות וממרפסת

ומקיוסקים נידחים."

בבית החמישי הם מתוארים על פי אפיוני תלבושתם:

"בירמולקות ובקסקטים

ובסינרים של יום-כביסה"

וכן על פי תפקידם:

" ובמשלחות וקומיטטים". (פירוש המילה 'קומיטט' הוא 'ועד').

יש אחדות ושותפות לכל הקהילה הזאת: "עמדה היא סביב העריסה" וכן "הביטו יהודים" וכן: "ועם עתיק עמד הוזה...".
הדובר בשיר משרבב גם קצת אירוניה הלועגת לעסקני היישוב שהפכו את הקמת הנמל לנושא מרכזי בעיסוקיהם ובנאומיהם.

נקודות למחשבה ולדיון

- מהי האווירה המצטיירת בשיר בנוגע לרעיון בניית הנמל בתל-אביב?
העתיקו מן השיר את הטורים המתארים את בניית הנמל. איזו אווירה עולה מתוך טורים אלה?
- ❖ סמנו בשיר את השורות המעידות על כך שהנמל מדומה לתינוק נולד. מהי המשמעות של הדימוי הזה בשיר?
 - ❖ סמנו מי הקהל המתרגש מבניית הנמל ומקשיב לצריחת "התינוק" שנולד. מה מיוחד ברשימת הדמויות הזאת?

זה הים רחב, גדול / לוי קיפניס / לחן: עמנואל עמירן (פוגצ'וב)

יצירתו של לוי קיפניס מקיפה מאות שירים וסיפורים לילדים. הוא הרבה לכתוב שירים לילדי ישראל, מכיוון שהיה מחסור בשירים להפעלות בגני הילדים ובבתי הספר, במיוחד בימי החגים. כתיבתו מאופיינת בסגנון קליל ושמח, נטול פאתוס ובה בעת בעל עושר ואסתטיקה.

בשיר שחיבר על נמל תל-אביב הוא הופך את הנמל לסמל למדינת ישראל כמו דגל המדינה בזכות צבעיו – כחול ולבן: "זה הים רחב, גדול, / לובן גל על רקע תכול" ובזכות המשמעות הלאומית המיוחדת שהקמת הנמל זרעה בקרב המתיישבים. בניית הנמל גילמה מימוש חלום ציוני.

בשיר שלושה בתים ותוכנם מתגלגל ומתפתח מבית לבית. מבנה התוכן הוא הדרגתי. יש התפתחות מהמכלול הרחב עד לפרט הנקודתי: ים – חוף – נמל.

הבית הראשון עוסק בים הכחול שמהווה דרך ונתיב לעם ישראל להגיע מ"קצווי תבל" לארץ ישראל. הים הוא שלנו: "זה הים ימנו... ים עברי לישראל!".

הבית השני עוסק בחוף המהווה שער כניסה לארץ.

הבית השלישי עוסק בנמל המהווה "גשר לארצנו / פתח ליבולנו". השער הוא במשמעות כפולה, הן של כניסה והן של יציאה.

הים, החוף והנמל שייכים לישראל. אלה השורות החותמות כל בית:

"ים עברי לישראל!" / "חוף עברי לישראל!" / "נמל עברי לישראל!".

בשלושת הבתים מודגש התפקיד של הים והנמל כמקום המקבץ את בני ישראל מכל קצווי תבל ואחר כך מפיץ את התוצרת והיבול של המדינה לכל קצווי תבל.

נקודות למחשבה ולדיון

- ❖ כתבו על פי ידע אישי, מהי משמעותו של נמל למדינה כלשהי?
- ❖ על פי השיר, לשם מה מוקם נמל בתל-אביב?
- ❖ כיצד מבטא הדובר בשיר את השמחה על הקמתו של הנמל?
 - העתיקו שורות מהשיר.

עולים / מילים: יצחק שנהר / לחן: שלום פוסטולסקי

בשיריו סיפר יצחק שנהר על אירועי תקופתו והם הפכו למָלֶל מכונן ובעל ערך ייחודי בתודעה היהודית – ציונית בארץ ישראל. שיר זה מתאר את עליית יהודים לארץ ישראל בשנים שלפני קום המדינה, בתקופה בה שלטו הבריטים. עלייה זו התקיימה בניגוד לחוקי המנדאט הבריטי, שהתפרסמו ב"ספר הלבן" ונקראה בשם העפלה.

חלק מאוניות המעפילים הגיעו גם לנמל תל-אביב ששימש עבורם נמל קליטה. בשיר שלושה בתים וכל בית פותח במילה "בחשאי". נראה שמילה זו נבחרה בקפידה והיא הולמת את רוח השיר כי היא מכילה משמעויות רבות: שקט ודממה גמורה, בסוד ובסתר.

יש ניגודיות בין העוצמה של האירוע הדרמטי – עלייה בלתי חוקית לישראל והצורך להסתתר בפני הבריטים שמתכוונים לסכל את הגעת הספינה לבין הלבבות של העולים הפועמים בחוזקה מהתרגשות וציפייה לקראת ההגעה לארץ המולדת. וכן ניגודיות בין הים הסוער, "ליל שחור, הים זעף" לבין הצורך בחשאינות בזמן ביצוע המעשה עצמו. הניגודיות הזאת יוצרת מתח רב ומוסיפה נופך של דרמטיות במשמעויות השזורות בין טורי השיר לכל אורכו. בסיום השיר, כשהעולים מגיעים לאדמת המולדת, האדמה לוחשת להם "כה לחי! כה לחי!" – שוב קיים ניגוד בין הלחישה של האדמה לבין קריאתה "כה לחי" המצוינת בסימן קריאה ומהדהדת בקול גדול. סיומם של שני בתים מספר אודות השבים:

שָׁב אֵלַיךְ בֶּן עֲנָן!

שָׁב אֵלַיךְ, בֶּן חוֹלֵם!

בשורות אלה יש ביטוי לכך שהמעפילים הם בנים החוזרים לארץ מולדת. הם אינם זרים, הם אינם פולשים אלא הם בנים חוזרים המהווים חלק מהאוכלוסייה היהודית הקיימת כבר בארץ.

נקודות למחשבה ולדיון

❖ מה פירוש המילה "בחשאי" ומה תרומתה למשמעות השיר?

❖ מהם רגשות האנשים העולים לארץ ישראל?

❖ האם הם רוצים לעלות לישראל?

❖ מהי משמעות ארץ ישראל כלפי העולים?

סיכום

הקמת הנמל בתל-אביב הייתה אירוע מכוון של התנועה הציונית ושל ההתיישבות בארץ ישראל. פעולות הבנייה סחפו את היישוב כולו בהתלהבות גדולה ורוממות רוח. היישוב ראה בנמל חלק מהתגלמותו של חזון. הקמת הנמל פתחה פתח לעבודות רבות והנמל עצמו היווה הזדמנות למקצועות חדשים שהתפתחו בו כמו סוורים, מלחים וספנים ועוד. לאלה נכתבו שירי הלל רבים שנוגנו והושרו לא רק על ידי המלחים עצמם אלא על ידי החלוצים בהזדמנויות שונות.

היחידה פותחה על ידי איריס ברקוביץ, המרכז לתכנון לימודים, מכללת בית ברל © כל הזכויות שמורות.